

ԻՆՏԵՐՈՒԴ ՏԱՐԻ

ՄԵԼԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կես տարվանը 6 ռուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանը խմբագրատան մէջ:

() տարաբաղադրակի գիծում են ուղղակի
Тифлис. Редакция „Мелк“

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տոն օրերէն):

Հայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Հայտարարութիւնները համար վճարում են
խաբանչիւր բառին 2 կոպեկ:

ԲՈՎԱՆԻԱԿՈՒԹԻՒՆ

Տառն և ինքն փետրվարի յիշատակին:—Ներքին տեսուչութիւնը: Հաւի ներկայ վիճակը: Նամակ Զուլուց: Նամակ Խմբագրին: Ներքին լուրեր: Արտաքին տեսուչութիւնը: «Temps» լրագրի թղթակցութիւնը հայերի մասին: «Մշակ» հեռագիրները: Հայտարարութիւններ: Բանասիրական: Հայ կաթողիկոսներ:

ՏԱՆԵԻ ԻՆՏԵՐՎԱՐԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Ամբողջ ուսաց մամուլը, ամբողջ ուսաց հասարակական կարծիքը տօնում են այսօրվայ օրը, 19 փետրվարի, մեր թագաւոր Կայսրի թագաւորութեան 25 ամեայ տարեդարձի օրը:

«Русская Старина» ամսագրի փետրվարի տետրակը ամբողջութեամբ նուիրված է այդ նշանաւոր օրվայ յիշատակին: Գրքոյկի բոլոր նիւթերը վերաբերվում են

ներկայ թագաւորութեան նշանաւոր գործերին և արած վերանորոգութիւններին:

Ներկայից է մոռանալ թագաւորի խօսքերը, որոնք ասվեցան 1861 թւի յունվարի 28-ին պետական խորհրդի ընդհանուր նիստը բացվելու ժամանակ:

Շորտերի ազատութեան գործը, որ ներկայանում է պետական խորհրդի քննութեանը, ասում էր Կայսրը, իր նշանաւորութեան կողմից իսկ համարում եմ Ռուսաստանի համար կենսական խնդիր, որից կախված է նրա ոյժերի և հզօրութեան զարգացումը:

Մեծ խօսքերը իրագործվեցան մեծ գործերի միջոցով: Այն խնդիրը, որ Կայսրը իրաւամբ համարում էր հիմնական խնդիր Ռուսաստանի համար, լուծվեցաւ և նրա ետեւից իրագործվեցան շատ ուրիշ խնդիրներ, կատարվեցան

շատ ուրիշ վերանորոգութիւններ, որոնք կապ ունէին առաջինի հետ, և որոնց մի առ մի հարեանցութեան յիշեն անգամ ներկայացնում է մի փայլուն էջ բաղադրակութեան պատմութեան մէջ: Բոլոր հինը և ազատ զարգացման արգելք դնողը հետզհետեւ վերցվում էր և նրա տեղը զբլում է նորը և ժամանակակիցը:

Խմբագրների կապալը, մարմնի պատիժը, տպագրական խօսքի ճշնունդը, փակված դատարանները, — այդ բոլորը վերցվեցաւ և սերմանվում են նոր և առողջ սերմերը՝ բաղադրակի և նահանգական ինքնավարութիւն (գեմմութիւն), հրապարակական դատարան, բիւզժէտի հրատարակելը, ընդհանուր զինուորագրութիւն և այլն:

Եւ այդ վերանորոգութիւններին համեմատ յայտնվում են մարդիկ, որոնք ընդունակ են լի-

նում իրագործել թագաւորի ձեռքով շնորհված ըէֆօրմներ:

Եւ այդ բոլոր վերանորոգութիւնների խորհուրդը, կարելի է ասել, ամփոփվում է մի խօսքի, մի գաղափարի մէջ՝ խաւարի տեղ լոյս:

Այդ պատճառով ամեն մի քայլ դէպի առաջ, ամեն մի ջանք աւելացնել լոյսը և յետ մղել խաւարը, մեր կարծիքով ամենալաւ միջոց է տօնել փետրվարի 19-ի յիշատակը: Այդ պատճառով մենք չենք կարող առանձին ուրախութեամբ չողջունել մեր թիֆլիսի Գումայի շաբաթ օրվայ լիւրերը, որով նա կամենում է տօնել այդ նշանաւոր և անմոռանալի օրը, առաջարկելով տէրութեանը, եթէ հիմնովի Կովկասեան համալսարան, նշանակել բաղադրական ընդհանրից 100,000 ռուբլ և տալով մի գետին բաղադրական մէջ,

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԿԱԹՈՒԼԻԿՆԵՐ

Բաւական է որ մի ակնարկ ձգենք մեր ազգի անդեպ պատմութեանը և պատկերացնենք մեր երևակայութեան առաջ նրա անցեալը, անպատճառ պէտք է համոզվենք, որ հայը իր դարերու ստրկութեան մէջ քաշած դառն և ցաւալի աղէտներից յետոյ, կրկին չը կարողացաւ ճանաչել իր միտքի թշնամուն, որն իր ծոցի մէջ անբաժան հանգչում է և գուցէ բաւական ժամանակ արանից յետոյ բաժանվելու չէ: Հայի անգույն և անտանելի թշնամին, նրա անգույնից յառաջացած կրօնական վէճերն և եղբայրատեղութիւնն է:

Եթէ ներկայացնենք մեր երևակայութեանը այն տխուր պատկերները, և այն ցաւալի իրողութիւնները, որոնք կատարվել են մեր ազգի երկու մարմիններին հայ-ուսաւորականների և հայ-կաթողիկոսների մէջ, անպատճառ պէտք է ցանկնք (եթէ զգացող սիրտ ունենանք) անցեալի վրա և որի տխուր յիշատակները մենք տեսնում ենք այժմ էլ հայի լայն ճակատի վրա: Մտրկութիւնը յառաջացած և շարունակ քաղաքական հոսանքներին ենթակա լինելով, բնականաբար հայը դիմում էր նրա պաշտպանութեանը, որի հզօր բաղադրակը կարող էր պաշտպանել նրան հալածող ձեռքից, Տաճկաստանի թող պանի նրան տրապատեցնէր մէջ, ուր ժողովրդի և մուսուլման տրապատեցնէր մէջ, ուր ժողովրդի պատիւը, անպակասութիւնը, և անձը բռնաբարվում էր անմարտի ձեռքից, և ուր կրօնական պաշտպանութիւնը ունակութիւնում էր այլապիսիքից, բաւական էր որ նպատէր կրօնափոխութեանը, և հօտին և Գաղղիոյ աղիւցիութիւնը Տաճկաստանի վրա, այդ դրոշմի վերաբերութեամբ, բաւական զուրապացիւ կարող էին լինելու:

Իսկ մի քանի բարձր եկեղեցականների չափազանց ետեւան քառուրդները, որը այդ գործին բաւական ազդեց և բաժանման պատճառ եղաւ, ժողովրդի տգէտ դասից բաւական համակրելեցաւ և փառաբանութիւնների արժանացաւ: Արքան ցա-

ւալի է ասել, որ հայ ազգի մեծամասնութիւնը, հայ-ուսաւորական մասը, փոխանակ հեռաւոր ազօր նայելու գործի և բաժանման վրա, տղիտար համակրելից կրօնական բաժանմունքին, և յամառութեամբ պնդեցին իրանց ևս չը հասկանալի մարդկանց կրօնական բաժանմունքից առաջացած աղէտալի իրողութիւնները չենք կամենում յիշել, այլ որքան որ մեր միտքը կը ներէ մեզ, կամենում ենք ասել հետեւալ իրողութիւնները: Վերադառնալով 1877—78—79 թականները, և տեսնելով հայի պատարաստականութիւններն որքան համապատասխան էին յիշակ թականներին դիմաւորելու: Յիշեալ թականները, ինչպէս ընդհանուր մարդկութեան, նոյնպէս և հայի կրօնաց համար, նշանաւոր և անմոռաց թականներն են, որոնց մէջ բաւական նշանաւոր փոփոխութիւններ կրեց հայի վիճակը և ճակատագիրը: Այդ թականների մէջ հիշեց արեւելեան ծանր հարցը, և Տաճկաստանի լի տակ հեծող քրիստոնեայ ազգերի դառն վիճակը մարդասէր Եւրոպայի համակրութիւնը չարժեք և մարդասիրական ոգին փայլեց ներքեւ ազգերի հօրիորդին վրա:

Մենք քրիստոնէից պաշտպան Կայսրը զօրբերը յաղորդութեամբ արաւում է էին Բալկանեան չղթաների վրա, և նրանց մի մասը կանգնած էին Հայաստանի մէջ, թշնամու դէմ, հայի արեւելք գետակների պէս հոտով էր վայրենի քրդերի և գաղանաբար չէր թողնէր որի տակ: Եւրոպացի հայի վիճակը իր անպակասութեան լինելով որ ցուր չէր ազդած նրա ոսկրի վրա, նա անշարժ էր, և ուրեմն պէտք էր որ նա սկսեցին իր դաւանող քննից և ճանաչել ժամանակի պահանջը: Այդ թականներում նա ցոյց տուեց Եւրոպային իր ծանր և խոր վերքերը և խնդրեց յանուն մարդասիրութեան դարման բժշկութեան: Նա ցոյց տուեց Եւրոպային իր չնախադրելի անցեալը և հուսատացրեց որ, որպէս հին և քաղաքակիրթ ազգ, արժանի է համակրութեան և վերածննդութեան: Եւրոպան չնորհեց հային մարդկային իրաւունքը, որպէս քաղաքակիրթ և գոյութեան արժանի մի ազգի և զբաւնով նա ճանաչեց նրա ազգային և իրական գոյութիւնը: Ընդունելով իր խնամակալութեան և հովանաւորութեան տակ, արժանի համարեց նրա անունը արձանագրել քաղաքական մեծ դաժնադրութեան մէջ:

Այժմ տեսնենք թէ հայը որքան պատրաստ էր

դիմաւորելու քաղաքական հոսանքին, և որպէս առողջ մարմին, ներկայանալ ասպարէզի մէջ: Եւրոպացիները արեւելեան հարցը, յարուցեցին հայկական հարցը, որը Եւրոպայի ուղադրութիւնը դրանց: Մենք հայկական խնդիրը Եւրոպայի դիմաւորութեան վաղու էր իր փափուկ աստիճանում, նոյն ժամանակ և ծագեցաւ հայ-գերդաստանի մէջ ներքին կրօնական հարց, հատուկ և հակահաստեհան կաթողիկոսական հարցը, և մի մեծ հարուած տուեց ազգութեան գործին: Կաթողիկոսական հարցը մի և նոյն ժամանակ, տաճկաց կառավարութեան ներքին զրգման, երեւցաւ, և Տաճկահայաստանի զանազան կողմերում և գուցէ այդ էր, որ հայկական դատը ցանկացած լուծումը չը ստացաւ: Մենք բաղդ չունեցանք լուծել, թէ հայ-կաթողիկոսներն որքան օգնեցին, երբ հայ-ուսաւորականների ներկայացուցիչները դառն ալխատանքով և անձնաւորութեամբ պաշտպանում էին հայկական դատը:

Հայ-ազգի պատուիրակները երբ Եւրոպային ներկայանալով՝ պաշտառում էին զիմութիւն, մարդասէր ողորմութիւն, հայը զբաղված էր կրօնական խնդրով, որով Եւրոպան կարեց հայ ազգը որպէս մի կրօնական կուսակցութիւն, և ոչ որպէս ազգութեան մարմնութիւն: Մենք Տաւրոսի գագաթներին մէջ նշմարվում էր կրօնացնողը, և լեռնական հայը պատրաստ էր պաշտպանել ազգութեան պատիւը, ոչ ցաւում եմ ասել, յանկարծ լուրեւա դաւաճանութեան թոյնը եղբոր ձեռքով, հայ կաթողիկոսաց ձեռքով: Զէյթունի քաղ լեռնականները բաւական ժամանակ յանդիման տալիս քանակները մեծ թիւով մէջ և ապաշխարեցին այն գործի համար, որի ճանաչութեան վսեմ պարտականութիւնը հարկաւոր է ամեն անգամ սրտին:

Վերադառնալով կաթողիկոսական հարցին, մենք հայկական ընկերութիւններ, որոնց նպատակն էր լոյս ծաւալել նորարոյս սերնդի մէջ և պատրաստել ապագայում լաւ հայեր հայրենիքի համար, այդ ընկերութիւններին, մենք չենք կարող ասել, որովհետեւ Տաճկաստանի հայ-կաթողիկոսաց կեանքը մեզ բաւական միջին և կատարեալ անձնաւոր է: Հայկական ընկերութեանց նպատակը լինելով ազգային ընդհանուր կրթութեան գործը, արդեօք պիտի և համակրէ խոտորմունքի մէջ բնակվող քաղ լեռնական հայ-կաթողիկոս լաւարդական պահանջին: Մենք մեծ յոյս ունենք յիշեալ ընկերութեանց գոր-

ծողութեանը և համոզված ենք, որ առանց ուղադրութեան չի թողնի այդ լաւ և անփայտած հայ-կաթողիկոսներին, Գաղով կովկասեան հայ-կաթողիկոսներին, չենք կարող ասել, որ նոքա ևս կատարեալապէս համակրութեամբ վերաբերվեցին դէպի իրանց պարտականութիւնները: Զրկաբաղինք մեր ազգային թերթերում որ մի խումբ հայ-կաթողիկոսներ ազգասիրաբար նուիրած էին իրանց լուսմանը ազգային կրթութեան գործին: Անդրկովկասում կան շատ ու շատ հարուստ հայ-կաթողիկոսներ, որոնք կատարեալապէս ապահոված են ներկական դրութեամբ: Մտածեցին արդեօք օգնութեան ձեռք կարկառել Տաճկաստանի իրանց համարին եղբայր բարեկամութեան և յառաջադիմութեանը: Արդեօք ինչն էր պատճառը, որ նոքա այսպէս սառն կերպով վերաբերվեցին մի վսեմ գործին: Մենք գրելու պատճառ չենք կարող որոնել, բայց միայն կրօնական բաժանման սառնաբարութիւնը: Լսած էք արդեօք, որ Անդրկովկասի հայ-կաթողիկոսաց մէկ եկեղեցու մէջ հնչեցուցած լինէր ազգութեան և կրօնի տարբերութիւնը: Լսած էք որ հայ-կաթողիկոս կղերի քարոզչը ժողովրդին եղբայրութեան խնդիրը, որով Եւրոպան կարեց հայ ազգը որպէս մի կրօնական կուսակցութիւն, և ոչ որպէս ազգութեան մարմնութիւն: Մենք Տաւրոսի գագաթներին մէջ նշմարվում էր կրօնացնողը, և լեռնական հայը պատրաստ էր պաշտպանել ազգութեան պատիւը, ոչ ցաւում եմ ասել, յանկարծ լուրեւա դաւաճանութեան թոյնը եղբոր ձեռքով, հայ կաթողիկոսաց ձեռքով: Զէյթունի քաղ լեռնականները բաւական ժամանակ յանդիման տալիս քանակները մեծ թիւով մէջ և ապաշխարեցին այն գործի համար, որի ճանաչութեան վսեմ պարտականութիւնը հարկաւոր է ամեն անգամ սրտին:

Այս այսպիսի դառն խորհրածութիւններն են, որ վրդովում են մարդուս հոգեկան խաղաղութիւնը և ակամայից կարծում են, որ հայ ազգը քանի որ ինքնաճանաչութեան դաղափարը չէ բերանել չէ ճանաչեց իր սիրելի կրօնական անհասկանալի վէճերից, քանի որ չէ ճանաչել իր կաթողիկոս-բողոքական և մասնատական եղբայրներին, նա երբէք չէ կարող, որպէս առողջ, գոյութեան և յառաջադիմութեան արժանի ազգ, կանգնել մարդկային չլիանի մէջ: Նրանի թէ այս նոր տարուս փոփոխվել Տաճկահայաստանի բնակիչ հայ-կաթողիկոսներին նախկին բնաւորութիւնը և չը չիթեցնելով ազգութեան դաղափարը կրօնական դաղափարին, համարեամբ օգնէին իրանց հայ-ուսաւորական, բողոքական եղբայրներին և զարգացման և բարեկամութեանը: Նորը և ցանկանում ենք Կովկասի և Անդրկովկասի հայ-կաթողիկոսներին:

Հայ-կաթողիկ